

ЗАСТОСУВАННЯ АНДРАГОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА

У статті обґрунтовується необхідність застосування андрагогічних принципів навчання для формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера в економічному ВНЗ.

Ключові слова: андрагогічні принципи навчання, комунікативна компетентність майбутнього менеджера.

В статье обосновывается необходимость применения андрагогических принципов обучения для формирования коммуникативной компетентности будущего менеджера в экономическом ВУЗ.

Ключевые слова: андрагогические принципы обучения, коммуникативная компетентность будущего менеджера.

This article substantiates the need for application of the andragogical training principles for a future manager's communicative competence in economic university.

Key words: andragogical training principle communicative competence for a future manager's

Стрімкий поступ науково-технічного прогресу, що характеризує сучасний цивілізаційний розвиток, з одного боку, зумовлює постійне оновлення технологій, з іншого, їх швидке моральне старіння. Конкурентноспроможність організацій залежить від рівня знань фахівців, їх креативності, здатності узгоджувати свої освітні потреби з об'єктивною реальністю. Вимоги сучасного суспільства до професійної діяльності менеджера передбачають не тільки володіння ним широким спектром знань, умінь та навичок, а й наявність професійно-необхідних характеристик і якостей особистості управлінця, ключовим елементом у прояві яких виступає комунікативна компетентність фахівця. Це ставить перед викладачами вищих навчальних закладів, які займаються підготовкою майбутніх спеціалістів-управлінців, завдання пошуку нових форм та методів навчання студентів, застосування в процесі навчання нових прогресивних методик та педагогічних технологій.

Проблемі дослідження комунікативної компетентності присвячені праці таких вітчизняних та російських науковців, як Ю.М. Ємельянов, В.Л. Захаров, С.В. Петрушин, Л.А. Петровська, О.В. Сидоренко, Г.В. Данченко, О.А. Жирун, Л.С. Знікіна,

Г.Х. Бакірова, а також роботи західних дослідників Д. Хаймса, С. Савингтона, Г. Сміта.

З метою формування вказаної компетентності майбутніх менеджерів необхідним є виявлення та обґрунтування відповідних психолого-педагогічних умов, які будуть сприяти процесу підготовки до майбутньої управлінської діяльності.

В освітній практиці створення специфічних умов пов'язане з психологічними та педагогічними аспектами. Психологічний аспект передбачає вивчення внутрішніх характеристик феномена, що вивчається, з метою цілеспрямованого впливу на них. Педагогічний аспект пов'язує психологічний зміст з факторами та механізмами, які забезпечують бажаний розвиток процесів, явищ. Він передбачає виявлення та конструювання обставин, які забезпечують ефективність впливу.

Умови формування комунікативної компетентності являють собою спеціально створені обставини, які активізують означені вище фактори на здійснення бажаного впливу, створюють можливість для реалізації поставленої мети успішного формування знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного управлінського спілкування.

На наш погляд, створення психолого-педагогічних умов формування комунікативної компе-

тентності майбутнього менеджера передбачає використання андрагогічних принципів у підготовці студентів до професійного спілкування.

Андрагогіка (від грецького «aner andros» – доросла людина та ago – «веду») – наука про навчання дорослих, одна з наук про освіту, теорію навчання. Вперше термін «андрагогіка» у 1933 р. застосував німецький історик педагогіки К. Капп для назви особливого розділу педагогіки. Завданням андрагогіки, за визначенням одного з фундаторів та теоретиків цього напрямку освіти М.Ш. Ноулза, є підготовка компетентних людей, які б мали можливість застосовувати свої знання в умовах, які змінюються, чия основна компетенція полягала б у вмінні включитися в постійну самоосвіту протягом цілого життя [1].

Як відомо, становлення андрагогіки як науки про специфіку навчання дорослих, що почала розвиватися в 50-70-х роках минулого століття, пов'язане з іменами американських вчених Дж. Дьюї, Е. Лідермана, А. Маслоу. Подальшого розвитку ідеї андрагогіки набули в працях американського вченого М. Ноулза (з його ім'ям пов'язують формування основ андрагогіки та андрагогічної моделі) [1], російського вченого С. Змеєва [2]. В Україні даній проблематиці присвячені праці Л. Плаксії [3], Н. Протасової [4].

Ученими достатньо розроблений понятійно-термінологічний апарат цієї науки, створено андрагогічну модель навчання, теорію та технологію навчання дорослих.

Однак, на нашу думку, невиявленими залишаються питання впровадження андрагогічних принципів у систему освіти у ВНЗ, проблеми вибору ефективних методів навчання, з позиції андрагогічного підходу, які б адекватно кореспондувалися з особливостями навчання у вищому навчальному закладі.

Тому метою нашого дослідження є: обґрунтування доцільності використання андрагогічних принципів у процесі психолого-педагогічної підготовки студентів ВНЗ економічного профілю, виявлення ефективних інтерактивних методів навчання, акцентування уваги на необхідності застосування інтерактивних методів навчання.

У відповідності із визначенням, запропонованим Змеєвим [2], андрагогіка об'єднує знання про специфіку навчання дорослої людини з урахуванням її віку, освітніх та життєвих потреб, наявних та прихованих здібностей та можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду тих, хто навчається, психіки та фізіології. Ця наука виявляє форми та методи організації навчання дорослих з метою поглиблення їх навчання, забезпечення їх освітніх потреб, досягнення індивідуальних цілей, самореалізації особистості.

Виходячи з цього, С. Змеєв визначив основні андрагогічні принципи, які покладені в основу теорії навчання дорослих. Прокоментуємо їх зміст.

1. Пріоритет самостійного навчання. Самостійна діяльність тих, хто навчається, є основним видом навчальної роботи дорослих учнів. Під самостійною діяльністю розуміємо не проведення самостійної роботи як виду навчальної діяльності, а самостійне здійснення організації процесу свого навчання.

2. Принцип спільної діяльності передбачає спільну діяльність тих, хто навчається, з тими, хто навчає, а також з іншими учасниками щодо планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу навчання.

3. Принцип опори на досвід того, хто навчається. Згідно з цим принципом, життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід того, хто навчається, використовується як одне з джерел навчання самого учня і його товаришів.

4. Індивідуалізація навчання. Відповідно до цього принципу, кожен, хто навчається, спільно з тим, хто навчає, а в деяких випадках і з іншими учнями, створює індивідуальну програму навчання, що орієнтована на конкретні освітні потреби і цілі навчання і враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості того, хто навчається.

5. Системність навчання. Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання і оцінювання результатів навчання.

6. Контекстність навчання. Відповідно до цього принципу, навчання спрямоване на конкретні, життєво важливі для дорослого цілі, орієнтоване на виконання ним соціальних ролей або вдосконалення особистості, будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності того, хто навчається, його просторових, часових, професійних, побутових факторів або умов.

7. Принцип актуалізації результатів навчання. Даний принцип передбачає невідкладне застосування на практиці набутих дорослим учнем знань, умінь, навичок, якостей.

8. Принцип елективності навчання передбачає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання, а також тих, хто з ним навчається.

9. Принцип розвитку освітніх потреб. За цим принципом оцінювання результатів навчання здійснюється, по-перше, шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу і визначення тих матеріалів, без засвоєння яких не можливе досягнення поставленої мети навчання; по-друге, процес навчання будується за цілями формування в тих, хто навчається, нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної цілі навчання.

10. Принцип усвідомленості навчання означає усвідомлення тим, хто навчається, і тим, хто на-

вчас, всіх параметрів процесу навчання і своїх дій щодо організації процесу навчання.

Андрагогічні принципи навчання можна застосовувати, якщо ті, хто навчається, незалежно від віку, виявляють відповідальне ставлення до навчання, до його організації і результатів. Високий рівень самосвідомості і відповідальності людини – це перша умова, за якої можливе використання андрагогічних принципів навчання. Інша умова – наявність життєвого досвіду в того, хто навчається. Це одна з основних ознак дорослості людини.

У професійному досвіді слід звернути увагу на сформованість практичних навичок і умінь у тій чи іншій сфері діяльності. Вони можуть слугувати основою для подальшого навчання даного індивіда, джерелом навчання його колег, об'єктом систематизації і теоретичного обґрунтування. Окрім того, для виконання тих чи інших практичних професійних дій індивід повинен мати певний рівень компетентності. Попередня підготовка, значний рівень компетентності у сфері діяльності також може слугувати основою для подальшого навчання людини, одним із джерел навчання його менш підготовлених у даній сфері діяльності колег. Отже, не тільки наявність достатнього життєвого досвіду, а й попередня підготовка в тій галузі знань або діяльності, у якій проходить навчання, також зумовлює доцільність використання андрагогічних принципів.

Слід зазначити, що М. Ноулз, видавши в 1970 р. свою фундаментальну працю з андрагогіки «Сучасна практика освіти. Андрагогіка проти педагогіки», у 1980 р. змінив назву книги на «Сучасна практика освіти. Від педагогіки до андрагогіки», визнавши цим фактом не полярність ідей цих двох наук, а їх єдність. Учений підкреслював, що андрагогічні принципи освіти не протиставляються принципам традиційної педагогіки, а можуть використовуватися при навчанні інших категорій, зокрема студентів, збагачуючи процес навчання [1].

У результаті аналізу вихідних основ андрагогіки приходимо до висновку, що використання активних (інтерактивних) методів навчання в процесі формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера, є найбільш прийнятним з точки зору досягнення поставлених цілей навчання та перебуває у відповідності з андрагогічними принципами.

Важливою умовою активізації процесу навчання з точки зору андрагогічної моделі є співробітництво учасників навчання між собою та з викладачем, привнесення елементів ігрової діяльності в навчальний процес. На відміну від традиційних форм учбової діяльності (лекції, семінари, консультації), які мають досить обмежені можливості у зміні позиції студента, активні методи навчання дають йому змогу виконувати різні ролі під час проведення тренінгів, участі в мозкових

штурмах, виконання завдань кейс-методів, участі в ділових іграх. Чим різноманітнішими є виконувані студентами ролі, тим більш різнобічно розвивається особистість майбутнього спеціаліста, його розумова діяльність набуває системного характеру, відпрацьовується гнучкість у діях та вчинках, що є важливою умовою успішного керівника та входить до переліку управлінських компетенцій.

Однак, застосовуючи активні методи навчання під час проведення занять зі студентами, викладачеві слід брати до уваги деякі психологічні особливості студентського віку. Часто в студентів виникає страх, що в процесі використання інтерактивних методів виявиться їх неграмотність у порівнянні з іншими студентами, що на тлі однокласників вони будуть виглядати гіршими. Водночас студентів турбують сумніви щодо своїх здібностей, що гальмує проведення занять із застосуванням інтерактивних методів навчання, які передбачають активність учасників, вільний виклад власних думок та відстоювання позицій. Як бачимо, під час такої організації навчання, на перший план виходить майстерність викладача, здатність його мотивувати до активної роботи в аудиторії, що є тим ключем який допоможе в подоланні бар'єра страху та невпевненості.

Відомо, що одним з принципових положень організації навчання студентів із застосуванням андрагогічних принципів є думка про те, що провідна роль у навчанні та власній освіті належить тому, хто навчається. Виходячи із потреби будувати навчальний процес за безпосередньої участі самих студентів, на наш погляд, необхідно широким використовувати інтерактивні методи навчання, до яких належать ділова ігри, «круглі столи», дискусії, тренінгові форми роботи в процесі навчання. Саме вони виконують у навчальному процесі «стимулюючо-розвиваючу функцію» [54, с. 34]. Застосування цих методів детермінує ефективність навчання, а також дає можливість студентові «не тільки визначити його особисте ставлення до проблеми, а й допомогти критично осмислити дійсність, виробити власну думку, позбавитися стереотипів» [6, с. 117].

Застосування в процесі навчання з дисципліни психолого-педагогічного циклу інтерактивних методів навчання дає можливість студентові уявити себе в певній ситуації, приміряти на себе чиюсь роль, змоделювати свою поведінку в типових ситуаціях, подивитися на себе «очима інших».

Під час вивчення дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» у КНЕУ зі студентами проводиться дидактична гра «Факультатив» [4, с. 637], метою якої є закріплення теоретичних знань та формування практичних вмінь щодо мотивації та активізації навчання. Під час проведення ділової гри група студентів поділяється на 4 підгрупи. Кожна підгрупа отримує завдання, виходячи зі своїх теоретичних

знань про методи мотивації та стимулювання в навчання, розробити цікавий факультатив (навчальний курс), придумати його назву, розробити презентацію з використанням різноманітних методів мотивації та стимулювання і зробити презентацію так, щоб якомога більше студентів з інших підгруп записалося саме на презентований факультатив. Після виступу кожної з підгруп, які презентують свій факультатив, проводиться анонімне голосування, кожен зі студентів пише, який факультатив він обирає. Підбиваються підсумки та оголошуються результати, визначається група-переможець. Далі всією групою проводиться обговорення результатів гри. Зворотній зв'язок на виступи інших груп і рефлексія власного досвіду участі в грі, показують що студенти самостійно приходять до висновків, що перемагають не завжди найцікавіші ідеї, іноді переможцями виявляються підгрупи, які зробили більш цікаву презентацію ідеї, іноді на вибір переможця впливає групова динаміка, стосунки між студентами групи, невірний вибір теми, несвоєчасна пропозиція креативної ідеї (тематика вибрана групою для факультативу не відповідає потребам аудиторії). Запропонована ігрова ситуація безпосередньо кореспондується із життєвими ситуаціями, і вирішені особливості можуть знайти відображення в майбутній професійній діяльності, що буде пов'язана з постановкою завдань підлеглим, мотивацією персоналу. Також у процесі обговорення були зроблені висновки про важливість вибору посилення для конкретної цільової аудиторії, використання різних форм та методів мотивації та стимулювання для різних цільових аудиторій. Зворотній зв'язок з аудиторією показує, що в результаті проведення описаної ділової гри студенти роблять висновки, які дії слід застосовувати в майбутньому з метою корекції власної моделі поведінки, власного іміджу тощо. Зворотній зв'язок також підтверджує факт запиту студентів на оволодінні навичками створення позитивних установок у процесі взаємодії з оточуючими, вміння слухати і чути співрозмовника, встановлювати ефективний зворотній зв'язок зі співрозмовниками, вміння структурувати подану інформацію для кращого її сприйняття реципієнтом. У відповідь на ці очікування та запити, як реалізація андрагогічних принципів про орієнтацію на освітні потреби того, хто навчається, у процесі навчання, та спільну діяльність того, хто навчається, та того, хто навчає, зі студентами був проведений міні-тренінг «Драми спілкування та їх подолання».

Як відомо, російська дослідниця Е.В. Сидоренко [7, с. 69] викоремлює чотири драми спілкування, які найчастіше проявляються в повсякденному житті:

- драма слухання;
- драма розуміння;

- драма зворотнього зв'язку;
- драма самовираження.

Перелічені «драми» були виявлені в процесі проведення гри «Факультатив». Проблемам їх подолання був присвячений вказаний міні-тренінг. Слід зазначити, що в ході проведення тренінгу студенти до перелічених драм додали також «драму емоційності», яка дуже часто заважає в спілкуванні, часто саме вона обумовлює та поглиблює інші.

Участь студентів у тренінгових заняттях, як показала практика їх проведення, дозволяє самостійно зробити висновки про недоцільність використання вузькоспеціальних термінів для аудиторії, яка не включена в певне професійне коло (може бути виявлена драма розуміння), про недоцільність використання мов субкультур поза їх межами; про необхідність застосування прийомів активного, емпатичного слухання задля уникнення драми зворотнього зв'язку тощо. Задля подолання драми емоційності серед студентів був проведений обмін досвідом, щодо вмінь регулювати власну емоційну напругу.

Аналіз проведених вправ показав, що безпосередня участь у певних ігрових ситуаціях дала змогу підкріпити ті знання, які студенти мали на теоретичному рівні, але не володіли засобами їх впровадження в реальну практику спілкування. Участь у заняттях із застосуванням інтерактивних методів розкрила перед тими, хто навчається, наслідки драм спілкування при подальшому професійному становленні особистості та побудові стосунків з колективом.

Зрозуміло, що ефективність застосування інтерактивних методів навчання та використання при цьому андрагогічних принципів визначається через досягнення цілей навчання та зростання його якості. У процесі використання інтерактивних методів нами були виявлені конкретні проблемні ситуації, пов'язані з певним розривом у теоретичних знаннях студентів та можливістю їх використання на практиці. Також має місце неознаність або викривлене сприйняття студентами майбутньої професійної діяльності. Використання андрагогічних принципів навчання дало можливість поповнити особистий багаж знань студентів за рахунок ознайомлення з позитивним досвідом колег по навчанню у вирішенні певних професійних ситуацій.

Крім того, застосування інтерактивних методів сприяло згуртування групи навколо вирішення конкретних навчальних завдань, формуванню командного духу під час роботи в командах, почуття партнерства та особистої відповідальності кожного індивіда за результат роботи групи.

Як бачимо, вихідні положення навчання дорослих (андрагогіки) доцільно застосовувати при підготовці майбутніх спеціалістів у ВНЗ, зокрема через широке використання інтерактивних методів навчання.

Актуалізація студентами особистого досвіду з наступним його обміном сприяє, з одного боку – підвищенню якості вивчення предмета, з іншого боку – збагачує ідеями щодо вирішення найбільш проблемних питань в підготовці спеціалістів, що є передумовою підвищення якості навчального процесу.

Перспективним, на нашу думку, залишається подальший пошук ефективних методів і форм впровадження андрагогічних принципів у навчальний процес ВНЗ з метою реалізації гуманістичної парадигми освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Knowles M.S. The modern Practict of Adult Education. Andrijlogy verrsus pedagogy. – N.Y., 1970.
2. Змеев С.И. Андрагогика: становление и пути развития // Педагогика. – 1985 – № 2. – С. 66-67.
3. Молчанова Г.І. Типи навчання у вищому навчальному закладі та їх можливості в розвитку творчого потенціалу педагога // Вісник Житомирського педагогічного університету, 2000. – Випуск 6. – С. 153-157.
4. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» під загальною редакцією Козакова. – К., 2003. – С. 627-628.
5. Плаксієй Л. Розвиток теорії навчання дорослих // Актуальні питання організації і методики викладання в системі підвищення кваліфікації: навчальний посібник. – К., 2000. – С. 160.
6. Протасова Н.Г. Теоретичні основи навчання державних службовців в системі підвищення кваліфікації. – К., 2000. – С. 160.
7. Сидоренко Е.В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. – СПб., 2006. – С. 69-72
8. Хаджирадєва С.К. Порівняльний аналіз структури педагогічної та андрагогічної моделей навчання державних службовців // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2004. – Вип. 3 (19). – С. 25-35.

Рецензенти: д.пед.н., професор Савенкова Л.О.,
к.пед.н., доцент Котикова О.М.

© Артемчук В.В., 2009

Стаття надійшла до редакції 10.04.2009 р.